

kedeteit ehhez tartozó mozzanatok motiválják, nem tekinthető sem az egyik, sem a másik mű ízig-vérig kriminek. A *Váltságdíj nélkül* ugyan alárendeli világát e populáris irodalmi műfaj normáinak, de számos olyan kérdést generál és hagy nyitva, amely e zsáner keretei között nem válaszolható meg. Az *Amit végleg kitörölnél* esetében pedig már csupán ürügy a szüzsé bűnügyi szála ahhoz, hogy e problémákkal küszködő tinédzsereket végre helyes útra térítse. A kortárs honi ifjúsági irodalom még nem találta meg a maga Kondor Vilmosát. De jó úton halad, hogy a közeljövőben ráleljen. (*Kolibri*)

TÖRÖK LAJOS

Felelősségvállalás és áldozatszerep

ANNA WOLTZ: *BLACK BOX*; EVE AINSWORTH: *7 NAP*

Hogyan viselkednek a gyerekek, ha nem lépnek közbe a felnőttek? Ezt a kérdést többek közt William Golding klasszikusa, *A Legyek Ura* is fejtegette már, de a közelmúltban Janne Teller *Semmi* című regénye esetében is felmerült ez a dilemma. A 2015-ös évben a Tilos az Á Könyvek Vészkiárat-sorozatának két ifjúsági regénye, a *7 nap* és a *Black Box* is foglalkozik ezzel a problémával: előbbi közvetetten tárgyalja, utóbbi a cselekmény középpontjába helyezi. A kérdésre adott válasz egyik esetben sem megnyugtató.

Anna Woltz *Black Box* című regénye azt vizsgálja meg, mi történik egy csapat gyerekekkel, ha felnőttek nélkül bezárjuk őket egy házba, és mindennapjaikról valóságshow-t forgatunk. Eve Ainsworth pedig a felnőttek szeme elől gyakran rejtve maradó folyamatot, a kortársak közti megfélemlítést, valamint részben a cyberbullying (az online közösségi terekben történő zaklatás) működését mutatja be. Egy adott ponton a felnőttek is beavatkoznak a történésekbe, de jellemzően már csak akkor, amikor emberéletek forognak kockán. Bár a könyvek szereplői egy ideig a nehéz helyzeteket is megpróbálják önállóan kezelni, de vannak nehézségek, melyek túlnőnek rajtuk – ilyenkor viszont fontos lenne, hogy legyen felelősségteljes, megbízható felnőtt háttér mögöttük, akikhez bármikor oda tudnak fordulni. Ez a háttér mindkét esetben hiányzik. A *Black Box* nevű valóságshow szerkesztői között találunk pedofil férfit és egy, a nézettségért a gyerekek egészségét is feláldozni kész fiatalembert; a *7 nap*ban pedig bántalmazó apával, túlhajszolt anyával és a zaklatással egyáltalán nem foglalkozó tanárokkal találkozunk.

A két könyvben nem csupán a támogató felnőtt háttér hiánya közös; mindkettőt kiemelten foglalkozik az online közösségi oldalakon megmutatkozó jelenlét problémájával. A *7 nap* egyik főszereplője, Jess nemcsak élőben, hanem a legnépszerűbb közösségi oldalon (a Facebookon) is kapja a sértőbbnél sértőbb megjegyzéseket. Nem a posztok és kommentek bántják leginkább, bár ezek is hozzájárulnak ahhoz, hogy csúnyának, kövérnek, értéktelennek lássa magát. Egy idő után már nem is meri megnyitni a weblapot, nehogy gúnyolódással találkozzon – ez

arra is rámutat, hogy a cyberbullying elszigetelheti a bántalmazottat az online közösségtől, így még kevesebb csatornája marad a segítségkérésre. A *Black Box* egy fiktív világban játszódik, amelyben nem a manapság használt oldal, hanem a szintén internetes platformon működő Ticket-rendszer tartja lázban a fiatalokat. A Ticket öt szempont szerint osztályozza a résztvevőit: brains, looks, pocket, greens, potion. A cél az, hogy mindegyik skálán minél nagyobb százalékot érjen el a rendszerben regisztrált fiatal. A Ticketet a gyerekek találták ki, mert elégük lett abból, hogy felnőttek által meghatározott elvek alapján tartják őket értékesnek. Paradox módon azonban ezek a szempontok szinte teljesen egyeznek a fogyasztói társadalom elvárásaival, miszerint légy szép, okos, vonzó, és legyen sok pénz. Ennek érdekében a Ticket-gyerekek a plasztikai műtétektől és a tisztességtelen pénzszerzéstől sem riadnak vissza.

Jacob Rijn, a *Black Box* rendezője éppen arra kíváncsi, hogy milyenek ezek a fiatalok. A műsor célját így foglalja össze: „Tizenkét-tizenhárom éves Ticket-gyerekek befolyásolják a holland gazdaságot a bojkottjaikkal, és ezekben a pillanatokban is azt követelik, hogy a plasztikai sebészi beavatkozásokról a gyerekek tízéves koruktól kezdve dönthessenek. Hogyan reagálhatunk egy ilyen követelésre, ha azt sem tudjuk, milyen dolgok foglalkoztatják az ifjúságot, és hogy mi is az a Ticket? A *Black Box* egész Hollandiának meg fogja mutatni, hogyan beszélnek és gondolkodnak a gyerekek...” (18–19.) Dokumentumfilm-rendezőként nem ad feladatokat a *Black Box*-házba költöző gyerekeknek, hanem csak figyel, mi történik, hagyja, hogy a show irányítsa önmagát. A játékot hosszas válogatás után hét egészen különböző személyiségű gyerek kezdi el. Egy hónapig tartózkodnak bent, ezalatt a szerkesztői beavatkozás ritka, de minden esetben fajsúlyos.

Egy alkalommal a gyerekek arról vitatkoznak, hogy kell-e ápolni az időseket, vagy egyszerűen vegyék be az (e fiktív Hollandiában már elérhető) eutanázia-tablettát? E vita hatására a szerkesztők beküldenek hozzájuk egy idős, nagyon beteg hölgyet, akivel kizárólag az egyikük, Maria foglalkozik. Mikor a néni már haldoklik, Maria megkéri Jacob Rijn, hogy vigyék ki a házból, mert azt senki nem akarhatja, hogy kamerák előtt haljon meg. Jacob azt mondja, beszélje meg a többiekkel, és ha a többség úgy dönt, hogy a néni kimehet, akkor elviszik. Maria totális közönnyel találkozik, a megbeszélés hatalmas verekedésbe torkollik, melynek az egyik női szerkesztő, Jamie vet véget. A konfliktus forrása a felelősségvállalás kérdésköre, mely az egész regényt végigkíséri. Ki a felelős a Nagyinak nevezett néni állapotáért? Ki vállalja a felelősséget a gyerekek döntéseiért: ők maguk, a szerkesztők vagy a hollandiai nézők, akik azért szurkolnak, hogy minél fordulatosabb legyen a műsor? A *Black Box* több milliós nézőszámot generál, amit csak növel, hogy a döntőben életveszélyes feladatot kap a két bent maradt versenyző. Egy trópusi vírust eresztenek be közéjük, s aki hamarabb megbetegszik tőle, az a vesztes. Ezt a feladatot előzőleg a két gyerek találta ki, és két kivétellel az összes szerkesztő, sőt a nézők is egyetértenek ezzel a megoldással. Csak a cselekménybe epizód-szerűen beékelte interjúrészletekből sejtjük, hogy a döntőnek rossz vége lett: a szerkesztőket letartóztatták, a gyerekek súlyosan megbetegedtek. Ki a felelős mindezért?

A regény erénye a fordulatos cselekmény mellett a valóságshow befogadásának folyamatát hitelesen imitáló, a belső és külső fokalizáció technikáját változtató

narráció. A szereplőket ugyanis csak a kamera lencséjén keresztül ismerjük meg, például ily módon: „Job az ablak előtt áll, és a sötét tengert nézi. [...] Rijn először egy olyan kameraállást választ, ami hátulról veszi Jobot, de aztán talál egy olyat, ami profilból mutatja. Oldalnézetből látszik, hogy a fiúnak majdnem tökéletes római orra van.” (166.) Akárcsak a valóságshow-k nézése közben, úgy itt sem látunk bele a szereplők fejébe, nem tudunk a ki nem mondott motivációikról, félelmeikről, örömeikről. Ezzel szemben a belső fokalizáció által mindegyik szerkesztő gondolataiba belepillanthatunk. Leggyakrabban Jamie nézőpontja kerül előtérbe, aki még csak tizenhét éves, de Jacob Rijn szeretett volna egy olyan fiattal dolgozni, aki otthon van a Ticket világában. Akárcsak a show szereplőinek, úgy Jamie-nek is beszűkül a látásmódja egy idő után, de őt nem a bezártság változtatja meg, hanem a Jacob iránt érzett szerelme (a kötet egyik gyenge pontja, hogy túl nagy hangsúlyt kapnak a Jacob szépségéről, vélt tökéletességéről olvasható eszmefuttatások). „A Black Boxnak sikeresnek kell lennie, mert boldoggá kell tenni Rijn-t” (120.) – ez vezet el odáig, hogy dacára korábbi józanságának, Jamie is beleegyezik abba, hogy a gyerekeket megfertőzzék. Közben Hollandia pezsgőt bont, chipset eszik, és a képernyő előtt várja, melyikükön fognak előbb megmutatkozni a vírus jelei...

A könyv számos komoly témát hoz felszínre: felelősségvállalás, pedofília, erőszak, a test módosítása, gondoskodás az idősekről, önértékelés, mások értékelése, eutanázia, gyerekek és felnőttek kapcsolata. Talán túl sokat is markol a szerző, hiszen a felelősség problematikáján kívül egyiket sem tudja mélyrehatóan feltárni. Pedagógiai szempontból azonban egy kincsesbánya lehet ez a kötet, hiszen elolvasása után a fenti témákat remekül meg lehet beszélni például irodalomórán, osztályfőnöki órán vagy etikaórán. Mivel az elbeszélés tartózkodik a nyílt didaxistól, ezért alkalmas arra is, hogy többféle álláspontot ütköztessünk az adott témakörben.

A *Black Box* azt kérdezi: ki a felelős? A *7 nap* pedig azt, hogy: ki az áldozat? Rendkívül fontos témát, a bullying kérdéskörét feszegeti a regény. A zaklatásnak végzetes következményei lehetnek: például egy brit statisztika szerint az öngyilkosságot elkövető fiatalok fele a bántalmazás miatt oltja ki az életét (<http://www.bullying-statistics.org>), ezért érdemes nemcsak megelőző előadásokkal, statisztikákkal, hanem a fikció erejével is felhívni a fiatalok figyelmét erre a súlyos problémára.

A könyv legelején egy öngyilkosság előtti búcsúlevelet olvashatunk, amelyben valaki elmondja, hogy „a) a zaklatás szemétség, b) a családnak melletted a helye, amikor szükséged van rá, c) gyenge vagyok, és ezt érdemlem” (5.). Az csak a könyv végén derül ki, hogy az öngyilkossági kísérlet megvalósult-e, de hamar rájövünk, hogy a levelet nem a zaklatott Jess, hanem a zaklató Kez írja. A lány a kövérkés, gyakran igénytelen öltözködésű Jess-t nézi ki magának, akit előbb szavakkal és a közösségi oldalon közzétett posztjaival, végül fizikai erőszakkal is megaláz. Kez csillogó-villogó kertvárosi otthona, tökéletes sminkje és határtalanul tűnő magabiztossága azonban olyan fájdalmakat rejt el, amelyekről a külvilágnak fogalma sem lehet: apai bántalmazást, önbizalomhiányt, kezdődő depressziót. A hibátlan külső mögött rejlő sötét titkok története közhelyes is lehetne, de Ainsworth sikerrel kerüli el a sablonos karakterábrázolás csapdáját, és nem menti fel tettei alól a kegyetlenül viselkedő Kezt. Jess időnként belemerevedik az áldozat szerepébe (mikor arra kérik, hogy letérdelve kérjen bocsánatot, megteszi), máskor

pedig ügyesen megvédi magát. Mindkét szereplőnek vannak társai: Kezt legjobb barátjánője, Marnie bujtogatja az egyre fokozódó gonoszságokra, Jess pedig a különönc Phillip segíti. A két „oldal” között a kapcsolatot Kez barátja, Lyn teremti meg: kedveli Kezt, de Jess a gyerekkori barátja, ezért őt sem akarja cserbenhagyni, végül pedig, amikor a zaklatás testi bántalmazásig fajul, egyértelműen Jess mellett áll ki.

A regény különlegessége az, hogy Jess és Kez gondolatait is megismerjük élebeszéléseik alapján. Hét napon keresztül írják le naplószerűen, mi történik velük; először mindig Jess, aztán Kez nézőpontjából ismerjük meg ugyanazt a történetet. Ebből megtudjuk, hogy Jess és testvérét elhagyta az édesapjuk, édesanyjuk pedig egyedül neveli őket, de megfeszített éjszakai munkája miatt keveset tud velük foglalkozni, Jess pedig a problémákat evésbe fojtja. Kez apja egy ideje munkanélküli, az emiatt érzett frusztrációt a családon tölti ki: feleségét veri, lányát érzelmi terrorban tartja, és vele is erőszakoskodik.

Több, a bullying jelenségével foglalkozó tanulmány is kimondja, hogy a bántalmazónak éppen annyi, vagy talán még több segítségre van szüksége, mint annak, akit bántalmaznak – a kötet talán erre a meglátásra fekteti a legnagyobb hangsúlyt. Kez belső narrációját akkor is halljuk, mikor ő bántja Jess: „Hallom a dühöt a szavaimban, azt is tudom, milyen hatásuk van, de csak dobálom őket tovább. Itt az ideje, hogy ez a délibábkergető tehén tanuljon valamiből.” (199.), de akkor is, mikor az apja bántja őt: „Azóta tapasztalsz igen éles változást a viselkedésemben, amióta elkezdted szétverni a lakást, apa. Anyát pedig bokszsáknak használok. Én leszek a következő?” (156.) A regény különösen frappáns megoldása, hogy olyan mondatokat olvasunk akár Jess, akár Kez elbeszélésében, amelyek mindkettejükre vonatkozhatnak. „Az életem jelenleg egy végtelenített játék, ami arra megy ki, hogy elkerüljem a bajt.” (Jess, 112.) „Még mindig abban reménykedem, hogy ez az egész eltűnik, úgy ahogy van.” (Kez, 192.) Ezzel a regény nem tesz egyenlőségjelet kettejük közé, de rámutat arra, hogy mindketten áldozatok. A Kezről olvasottak egyszerre váltanak ki indulatot és sajnálkozást is a befogadóból, de egyik irányba sem billen el a mérleg.

A regény implicit módon azt sugallja, hogy az agresszort nem menthetjük fel tettei alól, de ettől függetlenül támogatásra van szüksége. A segítség csak az utolsó pillanatban, búcsúlevele megírását követően érkezik: Jess találja meg Kezt, és beszéli le az öngyilkosságról. Bár Jess megbocsát neki, de azt is mondja: „maradt közöttünk hely, néhány centi. Azt hiszem, ez így is marad.” (227.) A történet vége így nem válik indokolatlan „happy enddé”, hiszen azt is végigkövettük, mi játszódik le Jessben – az elszenvedett gyötrelmek után hiteltelen lenne, ha mindent maradéktalanul el tudna felejteni. Kez búcsúlevelét újraolvasva lekerekedik a történet, s ő az alábbiakat fűzi még hozzá a korábban leírtakhoz: „De közben arra is rájöttem: d) a zaklatók megváltozhatnak, e) a család is csinálhatja rosszul, f) a fájdalom nem gyengeség. Az erő abból jön, ha továbbmegyünk.” (229.) Ez a néhány pont rendkívül fontos lehet azon fiatal olvasók számára, akik bántalmazottak vagy bántalmazók (voltak), hiszen Kez a változásra, a változtathatóságra mutat rá jegyzetében.

ra, a könnyen olvasható, igényes tipográfiára, és ez a *Black Box* és a *7 nap* esetében sem történt másként. Mindkét könyv a megcélzott korosztály aktuális problémáira hívja fel a figyelmet (közösségi oldalak használata, elvárásoknak történő megfelelés, zaklatás, felelősségvállalás stb.), s képesek arra, hogy beszélgetésre, vitára, továbbgondolásra ösztönözzék az olvasót. *(Tilos az Á)*

LAPIS-LOVAS ANETT CSILLA

